

ÇÖTELİZÂDE AİLESİ VE ÇÖTELİZÂDE VAKIF KÜTÜPHANESİ

Arş. Gör. Gani ERSOY*

Giriş

Herhangi bir mekâna değer katan, orada yaşayanlardır. Bu yüzden “Şerefü'l-Mekân bi'l-Mekân” sözü, darb-ı mesel olmuştur. Mekânın kıymeti şahsa bağılıyken şahsın kıymeti de eserinde aranır. Söz konusu eser şayet bir vakıf ve bu vakfa bağılı bir kütüphane ise işin mahiyeti de kıymeti de farklı olacaktır. Çünkü vakıf ve kütüphane “himmeti, milleti olan insanlar”ın eseridir.

Günümüz tarih anlayışlarına göre her ne kadar eleştirilmiş olsa da “Tarih, - bir anlamda- büyük şahsiyetlerin biyografisidir.” fikri, tamamen kullanım dışı bir tez değildir. Çünkü tarihi bir seyir ile geçmişe nazar ettiğimizde ilk göze çarpan, önemli şahsiyetler ve onlardan geriye kalan eserlerdir. Bu bağlamda köklü bir geçmişe sahip Çötelizâde ailesi de Harput'ta mekân tutmuş ve burada çok önemli hizmetlerde bulunup kendilerine itibar kazandıran ve Harput'a değer katan birçok eser geride bırakmış ailelerdendir. Biz bu çalışmamızda Çötelizâde ailesi, ailenin Harput'ta kurduğu vakıf ve -özellikle de- bu vakfa bağılı kütüphaneden bahsedip şuanda büyük bir bölümü Süleymaniye Kütüphanesi'nde ‘Harput Koleksiyonu’ adı altında bulunan kitaplarla ilgili bilgiler sunmaya çalışacağız. Harput'un eğitim ve kültür tarihinde önemli bir yeri olan bu vakıf kütüphanesi ile ilgili yapacağımız çalışmada ana kaynağımız arşiv belgeleri olmakla birlikte güncel bilgi, belge ve verilerden de istifade edilecektir.

1. Çötelizade Ailesi Hakkında Genel Bilgi

Harput, asırlar boyu birçok medeniyete beşiklik etmiş, tarihi oldukça parlak bir şehirdir.¹ Bu güzide mekânda yaşamış olan kişiler bugün toprak altında olsa da onlardan geriye kalan bir kısım eserler hala yaşamakta ve bize banilerini hatırlatmaktadırlar. Harput'un bu zengin tarihi geçmişi içerisinde önemli izler bırakan ailelerden biri de Çötelizâdeler'dir.

Harputlu Çötelî Ailesi ile ilgili tarihi verilere baktığımızda onların kökleri ve Harput'a gelişleri ile ilgili malumata pek rastlamıyoruz.² Aile ile ilgili bilgiler daha çok sözel kaynaklar ve bu sözlü kaynakların daha sonra yazıya

* Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

¹ Bkz. Mehmet Ali Ünal, “Harput”, *DİA*, XVI/232-235.

² 16. yüzyılda /1518-1566) Harput Sancağına bağılı köyler arasında Çöte/Çötelî köyü de bulunmaktadır. Bkz., Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 78,158,232.

geçirilmesine dayanmaktadır. Yazılı tarihi vesikalar açısından ise daha çok 18. yüzyıldan itibaren Harput tarihinde etkili oldukları görünmektedir.³

Aile ile ilgi hala hayatta olan ve aileye ait birçok bilginin kaynağı olduğunu düşündüğümüz Oktay Çötelî Bey, ailelerinin Oğuz Türklerinin Bozok kolu Tokar/Töker/Döger boyundan geldiğini ifade etmektedir. Çötelî'ye göre aile, Büyük Selçuklu Devleti zamanında Türkmenistan'dan gelerek önce Van/Çatak daha sonra Erzurum/Çadeli beldesine yerleşmişlerdir. 14. Yüzyılın başlarından itibaren Harput'a göç eden Çötelizâdeler, 18. Yüzyıl itibarıyla Harput ve çevresinde etkin olmaya başlamış ve bölgenin hatırı sayılır ayan ve eşrafından olmuşlardır.⁴

1831 yılında ailenin ileri gelenlerinden İbrahim Bey, kısa süreliğine (bir ay) Diyarbakır valiliği ve Maden-i Hümayun Eminliği yapmış, vefatı üzerine ise hem yeğeni hem de damadı olan İshak Bey bu vazifeye atanmıştır. İshak Bey de bu vazifeyi 10 ay 15 gün sürdürmüş 1834'te azledilmiştir.⁵

Çötelizâdeler, Osmanlı Devleti zamanında Harput ve Elazığ'da 150 yılı aşkın bir süre Bey'lik yapmışlardır. Daha sonraki yıllarda da aileden birçok kimse belediye başkanlığı, Elazığ milletvekilliği, alay komutanlığı, kaymakam vekilliği gibi önemli devlet vazifeleri yerine getirmişlerdir.⁶

1301 tarihli salnameden anlaşıldığı üzere Elazığ'ın bugünkü yerleşim alanında kurulmasında da Çötelizâdeler etkili olmuşlardır.⁷ İlgili salnamede bu etkinin sebebi şu şekilde açıklanmıştır:

“O zamanlar, bu gibi şehirler valilerin umerây-ı beldeden ta'yîn ettikleri zevât vasıtasıyla idâre edilirmiş, bununla beraber işbu ta'y'in olunan beylerin haneleri, hangi karyede ise orası, Merkez-i hükûmet ittihaz olunurdu. Bu meyanda Hoş, Sarını, Hoğu gibi köylerin makarr-ı hükûmet olduğu tevâtîren sabittir. Daha sonraları Çötelizâdeler, beynel-ümerâ kesb-i imtiyaz ve iştihâr

³ İshak Sunguroğlu eserinde aile ilgili şu kaydı düşmüştür: “Harput'un büyükleri arasında Çötelizâdelerin de yer alması lâzım gelmekte ise de bu aile, o kadar dal budak salmıştır ki, bunları kaydetmeğe ve büyüklerinin biyografilerini tespitte kalkışırsak bu kitap kadar bir kitap daha hazırlamak ve yazmak icap ettiğini gördüm. Buna maddeten imkânım olmadığı gibi zamanım da müsait değildi. Ve sonra Çötelizâdeler'e ait bir tarihin mevcut olduğunu da işitmişim. Bu iki sebepten dolayı doğrusu bu aileye ait tek kelime yazmaktan çekindim, beni mazur görsünler. Eğer bu ailenin çocuklarından meraklı olanlar varsa ve ellerinde hakikaten böyle bir tarih mevcutsa bana lütfen müracaat etsinler, bu konuda kendilerine lâzım gelen yardımı yapmaya, fikir ve mütalâalarını söylemeğe her zaman hazırım.” Bkz. İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında I-IV*, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul 1959, II/552.

⁴ Oktay Çötelî, *Toprak*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 2011, s. 152-161; Yurdal Demirel, *Buluğulları*, Manas Yayıncılık, Elazığ 2006, s. 11.

⁵ Abdülgani Fahri Bulduk, *Diyarbakır Valileri*, Medrese Yayınları, İstanbul 2007, s. 158; Ahmet Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ 1999, s. 183; Abdulkadir Yuvalı, “Bir Osmanlı Valisinin Görevinden Alınma Serüveni (Diyarbakır Valisi İshak Paşa 1832-1834)”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (Bayram Kodaman Özel Sayısı), Ocak 2010, ss. 54-64.

⁶ *Sicill-i Osmanî I*, 156; Bulduk, *Diyarbakır Valileri*, s. 158; Abdulhalim Durma, *Evliyalar Şehri Elazığ*, Yenigün Matbaacılık, Ankara 2011, s. 81.

⁷ Ahmet Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ 1999, s. 52.

ederek idâre-i kaza müstemirren bu hanedana münhasır kalıp müddet-i medîde (Mezria) merkez-i kaza olmuştur."⁸

Bugün Çötelî ailesi Ülkemizin birçok yerine dağılmış ve gittikleri yerlerde yeni yerleşim alanları inşa etmişlerdir.⁹ Aile ile ilgili internet ortamında bir de "Çötelî Aile Portalı" oluşturulmuştur.¹⁰

2. Çötelizade Vakfı

Vakıf, bir şeyin mülkiyetini kamu yararına (Allah'ın kullarına) tahsis etmek suretiyle başkalarının temellükünü engellemek anlamına gelir.¹¹ İslam'ın yardımlaşma ve dayanışmaya verdiği önemin bir sonucu olan vakıflar, tarih boyunca birçok kamu hizmetini devlet ve toplum lehine sürdürmüştür.¹² Bu dünyanın faniliği ve bu dünyada yapıp ettiklerimizin ahirette karşımıza çıkacak olması, insanları toplum yararına "sadaka-i cariye" dediğimiz kesintisiz hayır sağlayan kurumlar yapmaya itmiştir.¹³ Bildirimize konu edindiğimiz Çötelizade vakfı da bu amaçla kurulmuş vakıflardan biridir.¹⁴ İncelediğimiz vakfiye kayıtlarında neden vakıf kurulduğu sorusunun cevabını bizlere sunan çok çarpıcı ifadelerle rastlamak mümkün. Örneğin 1219 tarihli bir Çötelizade vakfiyesine düşülen kayıta vakıfların kurulmasının ana gayesi şu ifadelerle ortaya konmaktadır:

"...ashâb-i beyâna zâhirdir ki bu âlem-i fânînin serâba serâb ve ni'am-i harâb ve bu makâm-ı seri'u'z-zevâl ve menzil-i karîb-i irtihâlde insân-ı kâmil ve merdî-i âkil oldur ki hâl-i âkıbetin tedebbür ve fîkr-i sedîd ile tefekkür idüp küllü nefsin zâikatü'l-mevt nidâsı ve küllü men aleyha fân sadâsı şem'-i câne irmiden ed-dünyâ mezre'atü'l-âhire muktezâsınca tohm-ı hayrât-ı zirâ'at ve

⁸ Sunguroğlu, 1/202-203; Ahmet Aksın, "Harput'un Mezra'ya Taşınması Sürecinde İlk Vilayet Konağı", Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ Mayıs 2013, s. 101-102; İlhan Oğuz Akdemir, Elazığ'ın Kentleşme Sürecinin Coğrafi Analizi, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ Mayıs 2013, s. 1034-1035.

⁹ Çötelî, *Toprak*, s.159-161.

¹⁰ Bkz., <http://coteli.com/>

¹¹ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 29; Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul 2004, s. 33; Adnan Ertem, *Osmanlı'dan Günümüze Vakıflar*, Divan, 1999/1, s. 111.

¹² İsmet Kayaoğlu, "İslam'da Vakfın Amacı Ve Vakıf Çeşitleri", *Diyanet Dergisi*, cilt:14, sayı:4, yıl:1975, s. 252-253.

¹³ Vakıf kurma nedenleri için bkz. H. Hüsnü Koyunoğlu, *Sosyal Politika Açısından Vakıflar (XVII. Yüzyıl İstanbul Örneği)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2002, s. 37-47; Fahrettin Tızlak, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, sayı:22, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1991, s. 69-75.

¹⁴ Vakıfların gördüğü hizmetler için bkz. Ahmet Turan Yüksel, "Türk-İslam Medeniyetinde Vakıfların Yeri ve Önemi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:13, yıl:2002, s. 47-53.

*büzr-i hasenâtı hirâset idüp tahsîl-i melekâti kudsiyye bâbında sarf-ı kudret ve bezl-i cehd ve tâkat kıla...*¹⁵

Osmanlı'nın her şehrinde olduğu gibi Harput'ta da kurulan vakıflar şehrin dini, ilmi, sosyal, kültürel ve iktisadi yapısına olumlu katkılar sağlamışlardır. Kurulan vakıflar kuruluş vakfiyesi ile kayıt altına alınmış bu vakfiyelerde detaylı olarak vakfın göreceği hizmet, mütevellisi, gelir kaynakları vs. tespit edilmiştir.¹⁶ Vakıf kurmak iktisadi bir alt yapıyı gerektirmektedir. Bundan ötürü Harput'ta kurulan vakıfların yarıdan fazlası toplumda "Ağa" diye bilinen kişiler tarafından kurulmuştur. Bunlar arasında Çötelî ailesine mensup olanlar da vardır.¹⁷

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi ve Milli Kütüphane şer'iyye sicilleri arşivinde yaptığımız araştırmada aileye ait birçok zeyl vakfiyeye tesadüf etmemize rağmen kuruluş vakfiyelerine ulaşamadık. Konumuz gereği de ulaştığımız zeyl vakfiyelerden kütüphane ile ilgili olanlarını derleyip istifade ettik.

3. Çötelizâde Ailesinin Kurduğu Medreseler

Vakıflar, sadece sosyal yardımlaşma kurumları değildir. Bu müesseseler ilim, irfan, fikir ve kültür hayatına da birçok katkı sağlamış ve bu alanda imar faaliyetlerini netice vermişlerdir. İmar edilen medreseler de işte bu gayeye matuf kurulmuş vakıfların himayesinde ilmi faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁸

Harput, tarihte birçok yönüyle temayüz etmiş bir mekân olmakla birlikte, bize göre bu mekânı önemli kılan en önemli unsur, buranın ilim ve kültür merkezi olmasıdır. Harput'ta ciddi bir eğitim-öğretim faaliyetinin olduğunu burada kurulan medrese, cami ve kütüphanelerin çokluğundan anlıyoruz. Harput'ta kurulan medreselere baktığımızda Çötelizâde ailesine mensup kişilerce kurulmuş olanların sayıca çokluğu dikkatimizi çekmektedir. Bu medreselerin başlıcaları şunlardır:¹⁹

a. Cevheriye Medresesi: Çötelizade Hacı İsmail Bey ve Ömer Ağa tarafından Ağa Camii bitişiğinde yaptırılmıştır. 25 öğrencisi vardır.²⁰

b. Ahmed Ağa Medresesi: 1222/1807 yılında Harput'un Ağa Mahalle-

¹⁵ Defter No=582/2 Sayfa No=0407 Sıra No=0309.

¹⁶ Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti", *Vakıflar Dergisi*, sayı:1, Ankara 1938, s. 1-6; İsmet Kayaoğlu, "Vakıfların Yönetim Tarihi", *Diyanet Dergisi*, cilt:16, sayı:2, yıl:1977, s. 124-128.

¹⁷ Tızlak, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Vakıfları", s. 70.

¹⁸ Ziya Kazıcı, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Vakıfların Harput'taki Hizmetleri", *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu*, ed. Fikret Karaman, Eylül 1999, TDV Yayınları, Elazığ 2005, I/116.

¹⁹ Harput'taki medrese ve öğrenci sayıları için bkz. *1301 Tarihli Mamuratu'l-Aziz salnamesi*, s. 142-143; *1325 tarihli Mamuratu'l-Aziz salnamesi*, s. 60-61.

²⁰ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II/20-25; Enver Demirpolat, *Türk-İslam Düşünce Tarihinde Harputlu Müellifler*, Sage Yayıncılık, Ankara 2013, s. 11; Heyet, *Elazığ Eğitim Tarihi*, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ 2010, s. 50-51.

sinde Çötelizade el-Hac Ahmed Ağa b. Hacı Muhamed Ağa tarafından kurulmuştur.²¹

c. Tevfikiye/Fatma Hanım Medresesi: Hacı İbrahim Ağa'nın hanımı Fatma Hanım tarafından yaptırılmıştır.²² Dağ Kapı civarında kurulan bu medresede 20 öğrenci ders görüyordu. Medresenin Çötelizâde Hacı İsmail Bey tarafından yaptırılmış olduğu da söylenmektedir.²³

d. İbrahim Paşa Medresesi: 1845 yılında Harput'ta eğitim veren 9 medrese bulunmaktaydı. Bu medreselerin talebe mevcudu olarak en kalabalığı 1830 yılında kurulan Hacı İbrahim Paşa medresesiydi. Medresede dördü yaşlı olmak üzere toplam 38 talebe vardı.²⁴ 1321 tarihli salnameye göre bu medresenin müderrisliğini Beyzade Ali Rıza Efendi'nin yapmaktaydı ve talebe sayısı 60 idi.²⁵ 1832 yılında bir müddet Diyarbakır valiliği de yapmış olan İbrahim Paşa'nın yaptırdığı bu medrese içerisinde kütüphane, dershane ve hücre olmak üzere toplam 17 oda mevcuttu ve bu medresenin gideri vakfedilen gayr-i menkullerden elde edilen gelirle karşılanıyordu.²⁶

e. İshak Paşa Medresesi: Harput Tarakçılarda kurulan bu medrese Diyarbakır valiliği ve Maden-i Hümayun Eminliği yapmış olan Çötelizâde Hacı İshak Paşa tarafından 1248-49/1832-33 yılında kurulmuştur.²⁷ Medresede 30 kadar öğrenci ders görmekteydi.²⁸

f. İsmailiye Medresesi: Çötelizâde İsmail Ağa tarafından 1244/1828'de yaptırılan bu medrese Harput Kurşunlu Camisinin arkasında bulunmaktadır.²⁹ İsmail Ağa yirmiye yakın dükkânın gelirini bu medreseye vakfetmiştir.³⁰

g. Kurşunlu Medreseleri: Harput'un en büyük medresesi olan bu medrese Çötelizâde el-Hâc Mehmed Ağa tarafından Kurşunlu Camii içerisinde 1210/1795 tarihinde yaptırılmıştır.³¹ Beş ayrı medreseden oluşan Kurşunlu Medresesi 100'den fazla talebeye sahipti. Beş büyük dershane iki de kütüp-

²¹ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II/20-25; Ahmet Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ 1999, s. 139; Demirpolat, *Harputlu Müellifler*, s. 11; Çötelî, *Toprak*, s.156; Elazığ Eğitim Tarihi, s. 50-51.

²² Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II/20-25; Demirpolat, *Harputlu Müellifler*, s. 12.

²³ Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, s. 141; Çötelî, *Toprak*, s. 157; Elazığ Eğitim Tarihi, s. 50-51.

²⁴ 1301 Tarihli Mamuratu'l-Aziz Salnamesi, s. 143; Şenol Çelik, "1261/1845 Tarihli Harput Kefalet Defteri ve Bu Deftere Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Harput Şehri", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, cilt:1, sayı:1, Elazığ 2014, s. 35; Elazığ Eğitim Tarihi, s. 50-51.

²⁵ Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, s. 140; Ünal Taşkın, "Maarif Salnamelerinde Mamuratülaziz", *The Journal of Academic Social Science Studies*, cilt:6, sayı:3, yıl:2013, s. 1345.

²⁶ Durma, *Evliyalar Şehri Elazığ*, s. 82.

²⁷ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II/20-25; Demirpolat, *Harputlu Müellifler*, s. 13.

²⁸ Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, s. 142; Toprak, s. 158; Elazığ Eğitim Tarihi, s. 50-51.

²⁹ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II/20-25; Demirpolat, *Harputlu Müellifler*, s. 13.

³⁰ Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, s. 140; Çötelî, *Toprak*, s. 157.

³¹ Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, s. 139; Çötelî, *Toprak*, s. 156.

haneden oluşan bu ilim kompleksi en son 1868'de Sadrazam Yusuf Kamil Paşa tarafından yaptırılmış ve ismine izafetle Kamil Paşa diye denmiştir.³²

h. Mehmed Ağa Medresesi: Kurşunlu Camii alt kısmında bulunan bu medrese Çötelizâde Hacı Mehmed Ağa tarafından yaptırılmıştır.³³

i. Ömeriye Medresesi: Çötelizâde Hacı Ömer Ağa tarafından Harput'-un Meteris caddesi üzerinde yaptırılmıştır.³⁴

j. Sara Hatun/Hatuniye Medresesi: Sara Hatun Camii bitişiğinde yapılan bu medrese 1246 yılında Çötelizâde Ahmed Ağa tarafından yaptırılmıştır.³⁵ Bir derslane ve altı hücreden oluşan bu medresede 50 öğrenci eğitim görmektedir.³⁶

k. Süleyman Paşa Medresesi: Yapım yılı belli olmayan bu medrese Çötelizâde Süleyman Paşa tarafından Harput Hıyarcılar'da yapılmıştır.³⁷ Medresede 50 kadar öğrenci ders görmektedir.³⁸

4. Çötelizâde Vakıf Kütüphanesi

İslam dininin yardımlaşma ve dayanışmaya verdiği önem nasıl ki önemli bir sosyal kurum olan vakıfların meydana gelmesine katkı sağlamışsa, ilme verdiği değer de medrese ve buna bağlı olarak vakıf kütüphanelerinin oluşmasında önemli bir etken olmuştur.³⁹ Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren gittikçe artan eğitim-öğretim ve kültür faaliyetleri, daha önceleri belli başlı yerlerde olan kütüphanelerin çokça yaygınlık kazanmasını netice vermiştir.⁴⁰ XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar halkın ve ilim adamlarının bilgi ihtiyacını karşılamada önemli bir kurum olan bu kütüphaneler,⁴¹ özellikle eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü medreselerde genellikle Müderris

³² Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II/20,30; Demirpolat, *Harputlu Müellifler*, s. 14.

³³ Elazığ Eğitim Tarihi, s. 50-51.

³⁴ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II/20-25; Demirpolat, *Harputlu Müellifler*, s. 15; Elazığ Eğitim Tarihi, s. 50-51.

³⁵ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II/20-25; Demirpolat, *Harputlu Müellifler*, s. 16.

³⁶ Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, s. 140; Çöteli, *Toprak*, s. 157; Elazığ Eğitim Tarihi, s. 50-51.

³⁷ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II/20-25; Demirpolat, *Harputlu Müellifler*, s. 16.

³⁸ Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, s. 142; Çöteli, *Toprak*, s. 157; Elazığ Eğitim Tarihi, s. 50-51.

³⁹ Mahmut Gündüz, "İslam'da Kitap Sevgisi ve İlk Kütüphaneler", *Vakıflar Dergisi*, sayı:11, Gaye Matbaası, Ankara, s. 165-166.

⁴⁰ İsmail E. Ürünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2012, s. 54-90; Kütüphanelerin tarihi seyri için bkz. İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi I-II*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2. Baskı, Ankara 1991; Buket Candan, "Türk Kültüründe Kütüphaneler ve Eğitim Hayatımıza Etkileri: Cumhuriyet Öncesi Dönem", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt:4, sayı:2, s. 105-124; Abdullah Ceyhan, "İslâm Medeniyet Tarihinde Kitap, Kütüphane ve Akıbetleri İle İlgili Kıs Bir Tahlil", *Diyanet Dergisi*, cilt:23, sayı:4, yıl:1987, s. 21-24.

⁴¹ Tuba Çavdar, "Vakıf Kütüphaneleri", *Vakıflar Dergisi*, Özel Sayı, yıl:2006, s. 54; Balcı zade Tahir Harimi, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, Vilayet Matbaası, Balıkesir 1931 ss. 418-540.

odasının karşısında ya da yanında bulunan odalardan biri olmuştur.⁴² Müderrisler, bu kütüphanelere için ehli bir “hafız-ı kütüb” tayin etmişlerdir.⁴³

Şeriyye sicillerindeki kayıtlardan anlaşıldığına göre ciddi bir kurum olarak görülen kütüphanelerin personelinin tayini, azli ve alacağı ücret belirli şartlara göre gerçekleştirilmiştir.⁴⁴ Kütüphanede görev alan hafız-ı kütüblerde aranan şartlar ise şu şekilde sıralanmıştır:⁴⁵

- Mümin, emin, mütemed, dindar ve müstakim
- Kitap isim ve içeriklerine vakıf
- Arif ve salih bir eğitimci
- Vakar sahibi
- Emanette emin
- Kitabın değerini ve muhafazasını bilen

Osmanlı'da hafız-ı kütüblerin asli görevleri olan kitapları koruma ve kitaplardan yararlandırma usul ve vazifelerinde birtakım değişiklikler olduğu görülmektedir.⁴⁶ Kütüphanelerde hafız-ı kütüblerden başka vazifeli kimseler de mevcuttu.⁴⁷ Bu kimseler ve kütüphanelerdeki çeşitli masraf kalemleri kütüphaneye vakfedilen yerlerin gelirinden karşılanmaktaydı.⁴⁸

Müstakil bir bina veya ibadet ve öğrenim için yaptırılan yerlerde kurulacak olan kütüphaneler için kitap vakfetme işi bir vakfiye ile kayıt altına alınır ve vakfiye sonuna vakfedilen kitapların listesi eklenir.⁴⁹ Kütüphaneye kitap temininde vakıf sahiplerinin kitap vakfetmesi dışında satın alma, yazdırma (istinsah), bağış yapma gibi durumlar da söz konusu idi. Ayrıca müderrisler de kitap telifi, şerhi ve tercümeleriyle bu kütüphanelerin kitaplarına katkıda bulunuyorlardı.⁵⁰ Önceleri ilmin yayılmasını teşvik etme düşüncesiyle ödünç

⁴² Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II/30; Çavdar, “Vakıf Kütüphaneleri”, s. 55; Gündüz, “İslam'da Kitap Sevgisi ve İlk Kütüphaneler”, s. 176.

⁴³ Mehmet Şeker, “Anadolu'da Yazma Eser ve Kütüphanelerin Çok Oluşunun Sebepleri”, *Diyanet Dergisi*, cilt:25, sayı:3, yıl:1989, s. 71.

⁴⁴ İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi I-II*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2. Basım, Ankara 1991, II/154.

⁴⁵ Bkz. A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 1970, s. 39. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, II/154.

⁴⁶ Bkz. Erünsal, “Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri”, s. 96-97; Çavdar, “Vakıf Kütüphaneleri”, s. 55.

⁴⁷ Kütüphane ve kitap vakfiyelerinde kütüphanenin kuruluşu, binaları, idaresi, ihtiyaçların karşılanması, kütüphanenin çalışma şekli, görevlendirilecek kişilerin özellikleri, görevlilerin alacağı ücretler detaylı olarak belirtilirdi. Bkz. Günay Kut-Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, İslam ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984, s. 9.

⁴⁸ Gündüz, *İslam'da Kitap Sevgisi ve İlk Kütüphaneler*, s. 179.

⁴⁹ Bkz. İsmail E. Erünsal, “Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri”, s. 103-104.

⁵⁰ Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, II/197-200; Hakan Anameriç, “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi”, *OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma ve uygulama Merkezi) Dergisi*, sayı:19, yıl:2006, s. 58,66.

olarak da verilen bu kitaplar XIX. yüzyıla gelindiğinde artık verilmemeye başlanmıştır. Rehin veya kefil ile ödünç verme şartı kitapların zarara uğraması veya kaybolması neticesinde getirilmiş bir sistemdi.⁵¹

Önemli bir ilmi merkez olan Harput'ta XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde çok sayıda medrese ve bunlara bağlı bazı kütüphaneler mevcuttu. Dönemin salnamelerine baktığımızda kurulan medrese ve kütüphanelerde Çötelizâde ailesinin her iki kurum için de ön planda olduğunu görmekteyiz.⁵²

1301 tarihli Mamuratu'l-Aziz salnamesine göre dâhil-i vilayette bulunan kütüphane ve kitap sayılarını gösteren tablo⁵³

Yeri	Adı	Kitap Sayısı
Harput	Çötelizâdeler Kütüphanesi	1.000
Harput	Hacı Kamil Paşa Kütüphanesi	300
Harput	Hacı İbrahim Paşa Kütüphanesi	300
Keban	Ziya Paşa Kütüphanesi	350
Arapkir	Isbanakçı Mustafa Paşa Kütüphanesi	200

1325 tarihli Mamuratu'l-Azîz salnamesine göre Harput kütüphaneleri ve kitap sayılarını gösteren tablo⁵⁴

Yeri	Adı	Kurucusu	Kitap Sayısı	Kuruluşu
Harput	Kurşuni	Çötelizâde Hacı Mehmed Ağa	1.000	1210
Harput	Kamil Paşa	Mısırlı Kamil Paşa	500	1285
Harput	İbrahim Paşa	Hacı İbrahim Paşa	300	1249
Keban	Yusuf Ziya Paşa	Yusuf Ziya Paşa	83	1112
Arapkir	Osman Paşa	Osman Paşa	288	-
Eğin	Hacı Ali Bey	Hacı Ali Bey	185	1306

Tabloları incelediğimizde Çötelizâde vakfına ait kitap sayısı XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın başlarında İstanbul dışında kurulan

⁵¹ Bkz. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, II/247-262; Çavdar, "Vakıf Kütüphaneleri", s. 55; Erünsal, "Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri", s. 116; Günay Kut-Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, s. 9-10.

⁵² Bkz. Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II/30; Heyet, *Elazığ Eğitim Tarihi*, s. 73.

⁵³ 1301 Tarihli Mamuratu'l-Aziz salnamesi, s. 144.

⁵⁴ 1325 Tarihli Mamuratu'l-Aziz salnamesi, s. 61; Milli Kütüphane, *Dersa'adet İle Vilâyât-ı Osmaniye'de Bulunan Kütüphanelerin Esâmisiyle Kütüb-i Mevcûde ve Mevkîfe Mikdarları*, Ankara ts., s. 33; Erdal Açıkse, "Mamuratu'l-Aziz Vilayet Salnamelerinde Kayıtlı Kütüphaneler ve Yazma Eserler", *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu*, ed.: Tuncer Gülensoy, Elazığ 1986, s. 137-143; Taşkın, *Maarif Salnamelerinde Mamuratülaziz*, s. 1346; bkz. 1316 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 1176-1177; 1317 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 1378-1379; 1318 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 1550-1551; 1319 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 880-883; 1321 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 657.

kütüphanelerdeki kitap sayılarının⁵⁵ oldukça üzerindedir. Kütüphane ve kitapların tamamı düşünüldüğünde bu durum, dönemin Harput'unda ilmi faaliyetlerdeki yoğunluk ve okuma yazma oranındaki yükseklik adına bir ipucu niteliğinde⁵⁶ olduğu gibi Çötelî ailesinin de bu konudaki katkısını ortaya koymaktadır.

Kayıtlarda 1210 yılında kurulduğu belirtilen Çötelizâde vakıf Kütüphanesi ile ilgili kuruluş vakfiyesine ulaşamadık. Kütüphane ile ilgili tesadüf ettiğimiz kuruluşuna en yakın kayıt 1217 yılına ait bir vakfiyedir. 582/2 numaralı defterin 408 sahife ve 312 sırasında kayıtlı Evâil-i Cemâziye'l-âhir 1217 târîhli bu vakfiyeye göre Çötelizâde Mehmed Ağa Dere Hamamı'ndaki hissesini, Papuçcu çarşısındaki iki dükkânı, 67 Kahvesi adıyla bilinen kahvehanedeki hissesini vakfetmiş ve vakfetme şartlarını şu şekilde sıralamıştır:

“...Kurşuni Câmî`-i şerîf havlusı derûnunda Karaçorlu merhûm Osman Ağa'nın binâ eylediği hücrelerin fevkinde müceddeden binâ ve ihyâ eylediğim bir bâb kütüphâne ve dört bâb hücrelere ve medîne-i mezbûrda vâkî' Saray Hâtun Câmî-i şerîfinde kable'z-zuhûr bir cüz Kur'ân-ı mübîn tilâvet olunmağa mütevellî ma'rifetile mezbûr kütüphânede hâfızu'l-kütüb olan kimesneye yevmiye yigirmi sekiz akçe beher mahda yedişer gurus ve dört hücrede sâkin olan talebe-i ulûm için her bir hücreye dörder akçe beher mahda birer gurus⁵⁷ ve kable'z-zuhûr Sare Hâtun câmî-i şerîfinde birer cüz Kur'ân-ı mübîn tilâvet iden kimesneye yevmiye yigirmişer akçe beher mahda beşer gurus ve mütevellî-i mezbûr Ahmed Ağa'ya yevmî dörder akçe beher mahda birer gurus vazîfe ta'yîn eyledim ve kütübhâne ve hücrelerin taamcılığı hizmetini mütevellî ma'rifetile bir müstakim adam görüp hizmet-i mukâbelesinde evkâf-ı mezkûreden hâric İğiki nâm karyede Hırdalaşoğlu Değirmeni dimekle ma'rûf vâkî' değirmenimizden beher sene bir buçuk keyl hınta ta'yîn eyledim... hammâm-ı mezkûrun ve iki dükkânın ve kahvehânenin icârelerinden ta'yîn olunan vazîfeler edâ olındıktan sonra ziyâdesini mütevellî zabt idüp binâ eylediğim kütüphâne ve hücrelerin benim zamanımda ve ba'de zaman tamiri iktizâ ider ise ta'mîr ve termînine sarf ve harç olına...”⁵⁸

1219 tarihli bir kayıta ise 7 dükkân ve değirmen hissesinden karşılanmak üzere “Kurşunlu Camii Medresesi müderrisi Harput Müftüsü Mehmed Sait Efendi'ye yevmî kırk akçe cihet-i tadrîs için ta'yîn idüp mûmâ-ileyh ve ba'dehû

⁵⁵ Bkz. Erünsal, “Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri”, s. 104; Gündüz, “İslam'da Kitap Sevgisi ve İlk Kütüphaneler”, s. 187-191.

⁵⁶ Erdal Açıkse, “Mamuratu'l-Aziz Vilayet Salnamelerinde Kayıtlı Kütüphaneler ve Yazma Eserler”, s. 142.

⁵⁷ Vakfiyenin kenarına düşülen 1248 tarihli bir kayıta hafız-ı kütüb için aylık 10, talebe-i ulumun her biri için ise aylık 5 kuruş olacak şekilde aldıkları ücretlere zam yapıldığı görülmektedir.

⁵⁸ Defter No=582/2, Sayfa No=0408, Sıra No=0312.

mezkûr dört hücreye müderris olanlara ve kütüphânedeki olan vâkıf kitâblara ber-vech-i hasb-i nezâret eyleyenlere dekâkin-i mezkûre ve rub'u değirmen icâre ve gallesinden yevmî on altı akçe” verileceği kaydedilmiştir.⁵⁹

1225 tarihli bir zeyl vakfiyede Çötelizâde Mehmed Ağa'nın “*Kurşuni Medresesi'nde müceddeden binâ eylediği kütüphâne derûnunda vaz' eylediği kitâbların mecmû'unu hasbeten lillâhi'l-azîm ve taleben li-merzâti'l-kerîm vakf ve habs*” ettiğine dair bir kayıt bulunmaktadır. Ayrıca “*Kurşuni Medresesi'nde binâ eylediği dükkânlar üzerinde kâin dört hücrede sâkin talebe-i ulûmun her birine şehriye birer gurus*”⁶⁰ virilüp ve sâir ehl-i vezâifin vazîfelerin beher sene def' ve teslîm eyledikten sonra fazlasını mütevellî zabt idüp evkâf-ı mezkûrenin ta'mîr ve termîmine sarf ide ve kütüphânedeki vâkıf eylediği kütübü talibinden dirîğ olunmaya” diye şart koşmaktadır.⁶¹

1246 yılına ait başka bir zeyl vakfiyede ise daha önce babası Çötelizâde Mehmed Ağa tarafından vakfa mütevellî tayin edilen Çötelizâde Ahmed Ağa, babasının ölümünden sonra talebe-i ulûmun aylıklarına ikişer kuruş zam yaptığı görülmektedir.⁶²

1249 tarihli vakfiyede Çötelizâde el-Hâc İbrahim Ağa b. Mehmed Ağa ise yeniden inşa ve ihya eylediği 17 adet hücre ve bir adet kütüphane ve dershaneden bahsedilmekte ve medresenin müderrisine aylık elli beşer kuruş, hafız-ı kütübe aylık onar kuruş, her hücrede oturan talebeler için yedişer buçuk kuruş, bevab'a iki buçuk kuruş, medresede taamcılık hizmetini görene yıllık yüz kuruş verilmesi kaydedilmiştir. Ayrıca medresede yaz ve kış tedrisin devam etmesini, kütüphanede olan kitapların müderris efendi nezaretiyle talebeye verilip okunduktan sonra tekrar kütüphaneye konulması istenmiştir. Mütevellilerin senede bir defa kütüphanedeki vakfedilmiş kitapları deftere kaydedip kaybolmamasına dikkat etmeleri gerektiği vurgulanmıştır.⁶³

İncelediğimiz vakıf kayıtlarında kütüphanenin ilk kuruluş vakfiyesine ulaşamadığımızdan vakfedilen kitap listesine de tesadüf etmedik. Bununla birlikte aşağıda bazı örneklerini vereceğimiz kitaplarda vakıf kaydı ve vakıf mührü olduğu görülmektedir. Ulaştığımız kitaplar Süleymaniye Kütüphanesi, “Harput Koleksiyonu” bölümünde bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi'nden elde ettiğimiz bir koleksiyon listesinde bu kitapların hangi yılda ve nerden buraya nakledildiği ile ilgili aşağıdaki kayıt mevcuttur:

“Harput eski halkevinden Elazığ Umumi Kütüphanesine devredilen ve vekâlet yüksek makamının emirleriyle kütüphanemize nakli yapılan ilişik (32) listede müfredatı yazılı dört yüz kırk (440) yazma, dokuz (9) taşbasması, beş (5) basma cem'an dört yüz elli dört (454) kitabın listede belirtilen vasıfları ve

⁵⁹ Defter No=582/2 Sayfa No=0407 Sıra No=0309.

⁶⁰ Vakfiyenin kenarında bu miktarın 5 kuruşa çıkarıldığı notu düşülmüştür.

⁶¹ Defter No=582/2 Sayfa No=0407 Sıra No=0310.

⁶² Defter No=607/0 Sayfa No=0060 Sıra No=0095.

⁶³ 1249 tarihli Harput Şer'iyye Sicili, s. 134.

hususiyetleriyle tarafımızdan teslim alındığını bildirir zabıt varakasıdır. 26.11. 1955”

Mezkûr zabıt evrakında 454 kitaptan⁶⁴ bahsedilmiş olsa da bu sayının risalelerle 731, farklı kayıt numarası verilmeyen ve mükerrer olanlarla 1000'e ulaştığı görülmektedir.

1955 yılında Elazığ İl Halk Kütüphanesi'nden Süleymaniye Kütüphanesine devredilen kitaplar arasında yaptığımız incelemede bu kitaplarda çoğunlukla Çötelizâdeler'e ait vakıf mühürlerinin mevcut olduğunu görmekteyiz. Süleymaniye Kütüphanesi'nde “Harput Koleksiyonu” adı altında bir araya getirilen bu kitaplarda kullanılan dil ağırlıklı olarak Arapçadır. Arapça (424) eserleri ise Osmanlıca(23) ve Farsça(7) yazılmış eserler takip etmektedir.⁶⁵ Basma eserlerin azlığının matbaanın III. Ahmet devrinde işlerlik kazanmış olmasından kaynaklandığı söylenebilir.⁶⁶

Kitapları konularına göre tasnif ettiğimizde, aşağıdaki şekilde bir sıralamayla karşılaşmaktayız:

1. Fıkıh/Fıkıh Usulü:	157
2. Arap Dili ve Edebiyatı:	135
3. Mantık:	119
4. Kelam:	56
5. Tefsir:	51
6. İslam Ahlakı:	37
7. Hadis:	32
8. Astronomi:	19
9. Tasavvuf:	17
10. Siyer:	8

Bu sıralama bize o günkü medreselerde okutulan dersler ve ağırlıkları hakkında da ipucu vermektedir.⁶⁷ Başta Fıkıh kitapları olmak üzere İslamî ilimlere ait kitapların çokluğunun sebebi, medrese eğitiminin temelini bu ilimleri öğrenmeye dayalı olması ve ilimlerin akli ve nakli şeklinde sınıflandırılmasından⁶⁸ kaynaklanmaktadır.⁶⁹ Çok nadir olmakla birlikte koleksiyonda

⁶⁴ Süleymaniye Kütüphanesindeki Harput Koleksiyonunu ile ilgili yapılan çalışmalar için bkz. Sabahattin Küçük, “Süleymaniye Kütüphanesinde Bulunan Harput Elyazmaları”, *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu*, ed.: Tuncer Gülensoy, Elazığ 1986, s. 143-146; Nuran (Üzer) Altuner, “Süleymaniye Kütüphanesinde Yer Alan Harput Koleksiyonuna Ait Kitapların Tanıtımı”, *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu*, Editör: Fikret Karaman, TDV Yayınları Elazığ 2005, II/155-176.

⁶⁵ Sabahattin Küçük, “Süleymaniye Kütüphanesinde Bulunan Harput Elyazmaları”, s. 143.

⁶⁶ Çavdar, “Vakıf Kütüphaneleri”, s. 55.

⁶⁷ Bkz. Ürünsal, “Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri”, s. 106.

⁶⁸ Hakan Anameriç, “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi”, s. 66.

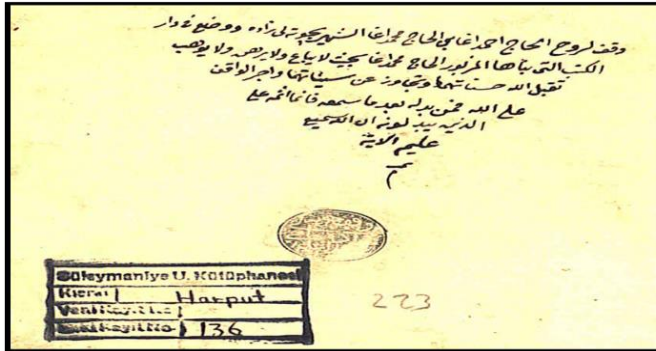
⁶⁹ Anameriç, “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi”, s. 55.

matematik (3), Eğitim (3), nazari ilimler (2), zooloji (1), psikoloji (1), denizcilik (1) gibi alanlara ait de kitaplara rastlamaktayız. 1301 tarihli Mamuratu'l-Aziz salnamesinde dönemin medreselerinde okutulan ilimlerle ilgili verilen sıralama da bizim tespitimizle paralellik arz etmektedir.⁷⁰

Kitaplar Üzerindeki Vakıf Kaydı ve Vakıf Mührü Örnekleri

Yazma eserlerin genellikle baş tarafında vakıf kaydı ve vakıf mühürleri bulunmaktadır. Kitapları vakfeden kişiler özellikle vakıf mühürlerini bu kitaplara basmaya özen göstermişlerdir. Bu mühürlerde genellikle vakfeden kişinin mesleği, adı, vakfettiği kitabı nereye ne maksatla ve hangi şartla vakfettiği tarihiyle birlikte yazılmaktadır.⁷¹ Aşağıda Çötelizâde Vakıf Kütüphanesi'ne ait vakfiye ve mühürlerde de bunun örneklerini görmek-teyiz.

1.Umdetü'l-Kari fi Şerhi'l-Buhari: el-Ayni, Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Hanefî, Ebu Muhammed'e ait olan bu eser 1262 tarihinde Kurşunlu Camii Hafız-ı Kütübü Kamilzâde Hafız Osman tarafından istinsah edilmiştir. Sahih-i Buhari'nin şerhi olan bu eser 284 varak olup Arapça Rika hattıyla kaleme alınmıştır. Kitabın baş tarafında “**el-Hâc Ahmed Ağa bin el-Hâc Mehmed Ağa**”ya ait vakıf kaydı ve vakıf mührü bulunmaktadır.

2.Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil: el-Beyzavi, Kadi Nasiruddin Abdullah b. Ömer eş-Şafîi, Ebu Said'e ait bu yazma eser Hafız Ömer b. Yusuf tarafından istinsah edilmiştir. Dili Arapça olan bu eser tefsirle ilgili olup 405 varaktır. Kitabın baş kısmında “**el-Hâc Ahmed Ağa bin el-Hâc Mehmed Ağa**”ya ait bir vakıf kaydı ve vakıf mührü bulunmaktadır.

Bunların dışında;

Osmanlı Kanunnamesi, Osmanlı Tarihi, Safinatu'l-Feteva, Kitab-ı Fetevayı Ali Efendi adlı eserlerde “İbrahim Ağa b. Mehmed Ağa”ya ait mühür, Kitab-ı Gülistan adlı eserde “Ahmed Ağa”ya ait mühür, el-Milel ve'n-Nihal, Şerh-i Tağyirü'l-Miftah ve Bostanu'l-Arifin adlı eserlerde ise “el-Hac Mehmed Ağa b.

⁷⁰ Bkz. 1301 tarihli Mamuratu'l-Aziz salnamesi, s. 144-147.

⁷¹ Günay Kut-Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, s. 12.

İsmail Ağa"ya ait vakıf kayıt ve mühürleri bulunmaktadır.⁷² Elazığ Müzesindeki 178 envanter numaralı eserlerdeki mühür vakfiyede, Bu kitabı hayır ve hasenat sahibi devletlu el-Hac İshak Paşa bir Ali Ağa ki nam-ı Çötelî-Zâde Allah rızası için yaparı koruyucusu vakıf yöneticisi olduğu vakfına bağışladığına dair kayıt vardır.⁷³

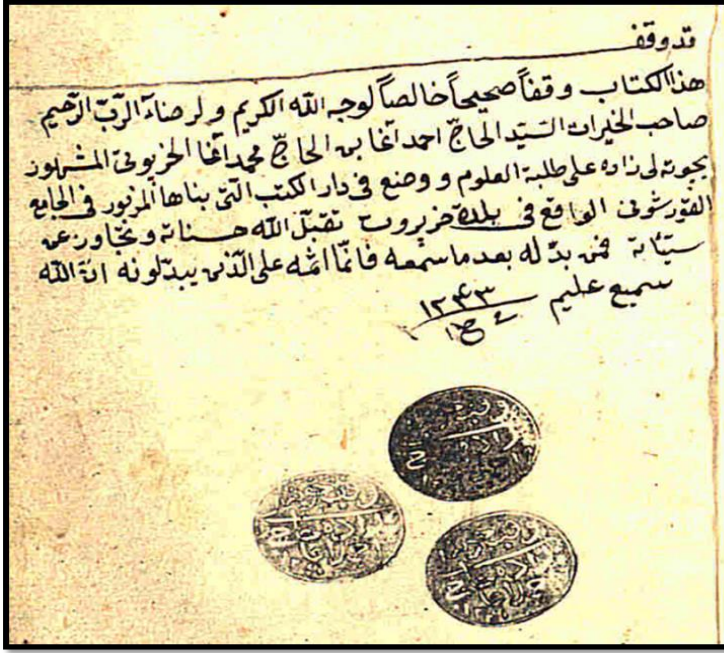
00033 SÜLEYMANİYE HARPUT 4927 Arapça	EL-HACC İBRAHİM AĞA "ÇÖTELİZÂDE" Harput 210 İa : 25 x 25 mm. Şâhibü'vâkıf Çötelî-zâde el-Hacc İbrahim Ağa 1246/1830-31	İbnü'l-Hışam en-Nâsiri, Cemâbü'din Abdullâh b. Yûnûs el-Mısrî, Ebû Muhammed, 761 el-Fıtrâb an-Karadî'l-İrâk. / Cemâbü'din Abdullâh b. Yûnûs el-Mısrî İbnü'l-Hışam en-Nâsiri. -- [v.v.] : Yazma, [v.v.] 18 vr. 1. Arap Dilî
00043 SÜLEYMANİYE HARPUT 2972 Arapça	HACI AHMED AĞA Harput 43 İa : 23 x 20 mm. Vakıf, Çötelî-zâde Hacı Ahmed Ağa 1241/1825-6	Sâ'dî Çelebi, Sâ'dullâh b. İsa b. Emîthan el-Kasımî, 945 Hâşimî âle Emîrî'l-Tenzîl ve Emîrî'l-Tevlî. / Sâ'dullâh b. İsa b. Emîthan el-Kasımî Sâ'dî Çelebi. -- [v.v.] : Yazma, [v.v.] 2 c. (109+175 vr.) 1. Tefidür
00033 SÜLEYMANİYE HARPUT 4927 Arapça	EL-HACC MEHMET ÇÖTELİZÂDE. Harput 203 İa : 20 x 19 mm. "Abdullâh es-Seyyid el-Hacc Mehmed Çötelî-zâde Sene 1216/1801-2	Hasan Paşa b. Abdullâh el-Zeynel, 327 el-Fıtrâb an-Karadî'l-İrâk. / Hasan Paşa b. Abdullâh el-Zeynel. -- [v.v.] : Yazma, [v.v.] 61-145 vr. 1. Arap Dilî

5. Sonuç ve Değerlendirme

Harputlu Çötelîzâdeler, bir bildiri sınırları içerisinde anlatılamayacak son derece köklü ve geniş bir ailedir. Biz bu çalışmamızda onların Harput'un ilmi hayatına katkılarından kısmi de olsa bahsederek kendileriyle ilgili hiçbir ilmi çalışma yapılmamış bu aileyi nazar-ı dikkatlere arz etmeye çalıştık.

⁷² Kitapların tanıtım ve künyeleri için bkz. Nuran (Üzer) Altuner, "Süleymaniye Kütüphanesinde Yer Alan Harput Koleksiyonuna Ait Kitapların Tanıtımı", II/155-176.

⁷³ Erdal Açıkse, "Mamuratu'l-Aziz Vilayet Salnamelerinde Kayıtlı Kütüphaneler ve yazma Eserler", s.142.

Çötelizâdeler'in, özellikle 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında Harput'un maddi manevi imarında önemli etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki kurdukları vakıflar ve bu vakıfların himayesinde bina ettikleri medrese ve kütüphaneler Harput'un eğitim ve kültür hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Araştırmamıza konu edindiğimiz vakfın kuruluş vakfiyesine ulaşamasak da zeyl vakfiyelerden anlaşıldığı üzere özellikle Kurşunlu Camii mevkiinde 1210 tarihinde el-Hâc Mehmed Ağa tarafından kurulan medrese ve buna bağlı kütüphane, müteveli marifetiyle kendisinden sonra da faal olarak işlemiş, vakfedilen onlarca gayr-i menkulden elde edilen gelirle her türlü masrafları karşılanmıştır.

İçerisinde daha çok medrese talebelerinin ihtiyacına göre kitaplar olan Çötelizâde Vakıf Kütüphanesi'nin, dönemin kitap yönüyle en zengin kütüphanesi olduğu görülmektedir. Bu gün tamamına sahip olamadığımız bu kütüphaneye ait kitapların bir kısmının Süleymaniye Kütüphanesi'nde "Harput Koleksiyonu" bölümünde olduğu anlaşılmaktadır. Kitapların Çötelizâde Vakfı'na ait olduğunu kitaplar üzerindeki vakıf kaydı ve mühürlere tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Her ne kadar üzerinde vakıf kaydı ve mührü olanlar hususunda kitabın Çötelizâde Vakıf Kütüphanesi'ne ait olduğunu söyleyebilirsek de vakıf kaydı olmayanlardan da bu kütüphaneye ait olanların olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca Elazığ müzesinde bu vakfa ait vakıf kaydı ve mührünün bulunması "Harput Koleksiyonu"nun Çötelizâde Kütüphanesi'ne ait kitapların tamamını havi olmadığını göstermektedir.

Bugün yetişen nesil maalesef değer ve kıymeti maddede ve gelecekte aramaktadır. Onlara, kıymetin manada ve geçmişte olduğunu hissettirebilmek

için Harput'un ruhunu iyi aktarmak gerekmektedir. Bu ruh da camide, medresede ve kütüphanelerdeki kitaplarda saklıdır. Ümit ediyoruz ki ilerde bir gün Harput yeniden ilmin, irfanın kaynağı kütüphane ve medreselerine kavuşsun ve Harput'un ruhuna yeniden can gelsin.

KAYNAKÇA

1301/1325 Tarihli Mamuratu'l-Aziz Salnameleri

Açıkses, Erdal, "Mamuratu'l-Aziz Vilayet Salnamelerinde Kayıtlı Kütüphaneler ve Yazma Eserler", Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, ed.: Tuncer Gülensoy, Elazığ 1986

Adivar, A. Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 1970

Akdemir, İlhan Oğuz, "Elazığ'ın Kentleşme Sürecinin Coğrafi Analizi", Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ Mayıs 2013

Akgündüz, Ahmet, İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, TTK Yayınları, Ankara 1988

Aksın, Ahmet, 19. Yüzyılda Harput, Elazığ 1999

Altuner, Nuran (Üzer), "Süleymaniye Kütüphanesinde Yer Alan Harput Koleksiyonuna Ait Kitapların Tanıtımı", Dünyü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu, Editör: Fikret Karaman, TDV Yayınları Elazığ 2005

Anameriç, Hakan, "Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi", OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma ve uygulama Merkezi) Dergisi, sayı:19, yıl:2006

ARGE, Elazığ Eğitim Tarihi, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ 2010

Bulduk, Abdulgani Fahri, Diyarbakır Valileri, Medrese Yayınları, İstanbul 2007

Candan, Buket, "Türk Kültüründe Kütüphaneler ve Eğitim Hayatımıza Etkileri: Cumhuriyet Öncesi Dönem", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt:4, sayı:2

Ceyhan, Abdullah, "İslâm Medeniyet Tarihinde Kitap, Kütüphane ve Âkıbetleri İle İlgili Kısa Bir Tahlil", Diyanet Dergisi, cilt:23, sayı:4, yıl:1987

Çavdar, Tuba, "Vakıf Kütüphaneleri", Vakıflar Dergisi, Özel Sayı, yıl:2006

Çelik, Şenol, "1261/1845 Tarihli Harput Kefalet Defteri ve Bu Deftere Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Harput Şehri", Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, cilt:1, sayı:1, Elazığ 2014

Çöteli, Oktay, Toprak, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 2011

Demirel, Yurdal, Bulutoğulları, Manas Yayıncılık, Elazığ 2006

Demirpolat, Enver, Türk-İslam Düşünce Tarihinde Harputlu Müellifler, Sage Yayıncılık, Ankara 2013

Durma, Abdulhalim, Evliyalar Şehri Elazığ, Yenigün Matbaacılık, Ankara 2011

Ertem, Adnan, Osmanlı'dan Günümüze Vakıflar, Divan, 1999/1

Erünsal, İsmail E., Türk Kütüphaneleri Tarihi I-II, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2. Baskı, Ankara 1991

Gündüz, Mahmut, “İslam’da Kitap Sevgisi ve İlk Kütüphaneler”, Vakıflar Dergisi, sayı:11, Gaye Matbaası, Ankara

Kayaoğlu, İsmet, “İslam’da Vakfın Amacı Ve Vakıf Çeşitleri”, Diyanet Dergisi, cilt:14, sayı:4, yıl:1975

Kayaoğlu, “İsmet, Vakıfların Yönetim Tarihi”, Diyanet Dergisi, cilt:16, sayı:2, yıl:1977

Kazıcı, Ziya, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Vakıfların Harput’taki Hizmetleri”, Dünyü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu, Eylül 1999, TDV Yayınları, Elazığ 2005

Kazıcı, Ziya, Osmanlı Vakıf Medeniyeti, Bilge Yayınları, İstanbul 2004

Koyunoğlu, H. Hüsnü, Sosyal Politika Açısından Vakıflar (XVII. Yüzyıl İstanbul Örneği), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002

Köprülü, Fuad, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, Vakıflar Dergisi, sayı:1, Ankara 1938

Kut, Günay - Bayraktar, Nimet, Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984

Küçük, Sabahattin, “Süleymaniye Kütüphanesinde Bulunan Harput Elyazmaları”, Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, ed.: Tuncer Gülensoy, Elazığ 1986

Milli Kütüphane Şer’iyye Sicilleri Arşivi

Sunguroğlu, İshak, Harput Yollarında I-V, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul 1959

Şeker, Mehmet, “Anadolu’da Yazma Eser ve Kütüphanelerin Çok Oluşunun Sebepleri”, Diyanet Dergisi, cilt:25, sayı:3, yıl:1989

Taşkın, Ünal, “Maarif Salnamelerinde Mamuratülaziz”, The Journal of Academic Social Science Studies, cilt:6, sayı:3, yıl:2013

Tahir Harimi, Balcı zade, Tarihi Medeniyette Kütüphaneler, Vilayet Matbaası, Balıkesir 1931

Tızlak, Fahrettin, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Vakıfları”, Vakıflar Dergisi, sayı:22, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1991

Ünal, Mehmet Ali, “Harput”, DİA, XVI, 1997

Ünal, Mehmet Ali, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, TTK Yayınları, Ankara 1989

Ürünsal, İsmail E., Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2012

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Yüksel, Ahmet Turan, “Türk-İslam Medeniyetinde Vakıfların Yeri ve Önemi”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:13, yıl:2002.